

О. І. Брусиловська,

д-р політ. наук, доц.

Кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 32, Французький бул. 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

Тел.: (380482) 633259; E-mail: cis_asc@paco.net

ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УГОРЩИНИ В УМОВАХ ЧЛЕНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Стаття присвячена проблемі політичної трансформації Угорщини, яка перейшла до другого етапу посткомуністичних трансформацій у якісно нових умовах — як член ЄС з 2004 року. Аналіз угорських реформ надає можливість вирізнити позитивні та негативні аспекти досвіду нових членів ЄС задля з'ясування можливостей його використання в Україні.

Ключові слова: політична трансформація, партійна система, парламентські вибори, урядова коаліція.

Угорщина стала повноправним членом Європейського Союзу 1 травня 2004 року. Ця подія знаменувала завершення першого етапу трансформацій, протягом якого були вирішені завдання першочергової важливості, такі, як створення ринкової економіки та засад демократичного управління. У порівнянні із ситуацією 1989 р., країна демонструє значний прогрес. Проте другий етап трансформацій характеризується наявністю невирішеності значної кількості проблем, характерних для перехідних суспільств, зокрема, відмінністю в якісних характеристиках порівняно зі старими членами ЄС. Тому тема реформування Угорщини в 2004–2008 рр. залишається актуальною, адже перед Україною стоять схожі завдання в усіх сферах суспільного життя.

Тема політичної трансформації Угорщини — одна з досить досліджуваних у сучасній політології. Умовно можна поділити її за проблематикою. Серед авторів, що досліджують специфіку посткомуністичної трансформації саме в Угорщині перш за все слід назвати відомого українського дипломата та політолога Дмитра Ткача, що протягом багатьох років змальовує картину перетворень у країні, де він був офіційним представником України. Окрему групу досліджень представляють науковці, які розглядають посткомуністичну трансформацію Угорщини в контексті більш загальних проблем міжнародних відносин (С. Глінкіна, І. Орлик, Л. Шишеліна, О. Власова). Разом із тим у літературі переважають статті, присвячені окремим аспектам проблеми, що робить необхідним упорядкування наших знань щодо варіантів політичних програм посткомуністичних країн в умовах членства в Європейському Союзі.

Отже, стаття присвячена досвіду Угорщини на шляху політичної трансформації після 2004 року з метою виокремлення його основних позитивних та негативних аспектів.

Приєднання до ЄС Угорщини може вважатись найбільш вдалим зразком для інших країн Східної Європи. До 2004 року Угорщина імплементувала 99% всіх регулюючих рішень, які діяли в Євросоюзі. Тому перший рік перебування в ЄС пройшов для угорців майже непомітно: не було ніяких суттєвих потрясінь чи різких змін у внутрішній та зовнішній політиці.

За період трансформації в Угорщині не тільки виникли партії, що мають стабільну підтримку електорату, а й сформувалась стандартна система партій, характерна для розвинутих європейських демократичних країн. Консолідація партій призвела до їхнього скорочення з 200 до 70 на початку XXI ст. Спроби створити нові партії не мають успіху. Угорщина далі інших країн Східної Європи просунулась на шляху створення двопартійної системи (за УСП або СМД голосують приблизно 90% виборців).

Протягом останніх років ішов активний процес удосконалення виборів із метою запобігання фінансових злочинів і забезпечення всім учасникам рівних умов передвиборчої боротьби. Були введені ліміти на витрати партій та кандидатів на передвиборчу боротьбу, заборонені пожертви юридичних осіб. Також були посилені заходи щодо забезпечення незалежності ЗМІ [1, с. 11]. Отже, досягнення Угорщини були безперечними.

Разом із тим не виправдались найбільш радужні надії громадян на вступ у ЄС: стало очевидним, що саме по собі членство в Євросоюзі не вирішує проблем; як і раніше, усе залежить від самих угорців. І тут виникає питання, чи готові угорські політичні еліти до рішення нових складних завдань, що пов'язані з функціонуванням країни в рамках уже існуючої системи зі всіма її плюсами та мінусами.

Внутрішньополітична сфера продовжувала розвиватись в умовах більш жорсткого, ніж це відмічалось у сусідніх країнах, протистояння між владою ліберально-соціалістичною коаліцією та правоцентристською опозицією. Восени 2004 р. керівництво Євросоюзу навіть офіційно заявило про свою стурбованість “глибоким розколом угорського суспільства”.

Було очевидно, що подолати цей розкол не вдалось протягом урядової кризи 2004 року. Її початком послугували ініціативи прем'єр-міністра Петера Меддьєші: введення системи прямих виборів прем'єр-міністра, скорочення числа депутатів парламенту, висунення в Європарламент загальнонаціонального списку кандидатів. Ці пропозиції призвели до розколу між прем'єром та верхівкою УСП. Невдоволення партійців поглибила поразка УСП на виборах депутатів в Європарламент влітку 2004 р., коли соціалісти отримали лише 9 мандатів, а СМД — 12. Почався рух за оновлення УСП, який очолили молоді функціонери, які виступили з жорсткою критикою геронтократії. Рух отримав офіційну назву “ліва ініціатива”, а неофіційно його називали “рухом автомеханіків”, оскільки його лідери І. Хіллер та Ф. Дюрчань у програмній заяві порівняли УСП з автомобілем, який треба полагодити. У цей момент лідер УСП та міністр закордонних справ Ласло Ковач несподівано залишив свої посади в країні і зайняв місце комісара ЄС із податків [2, с. 82]. Його відставка стала початком зміни майже всієї старої партійної гвардії. Фіналом кризи стало оголошення Меддьєші 18 серпня 2004 р. кадрових змін, у тому числі відставки міністра еконо-

міки І. Чіллага, що представляв партнера УСП по коаліції СВД. Однак, керівництво СВД категорично не погодилося з рішенням прем'єра й оголосило йому недовіру. Несподівано для Меддьєші Президія УСП прийняла його відставку, і 25 серпня позачерговий з'їзд УСП затвердив на посаді прем'єра Ференца Дюрчана [3, с. 27].

У вересні 2004 р. Дюрчань сформував уряд, у якому міністром закордонних справ став Ференц Шомоді, міністром економіки — Янош Кока. Дюрчань заявив, що його перша мета — значне скорочення урядового апарату, зниження витрат на його втримання. Однак, у більшості аспектів він наслідував Меддьєші, політика якого в цілому була направлена на оздоровлення економіки і формувалась під впливом ЄС та міжнародних фінансових організацій.

Опозиція невдовзі зробила спробу випробувати новий уряд, ініціювавши референдум із двох питань: приватизація лікарень та подвійне громадянство для етнічних угорців. Уряд відповів широкою агітаційною кампанією, доводячи, що 1) приватизація надасть нову якість обслуговування, 2) подвійне громадянство викличе масову імміграцію в країну та значний ріст безробіття. У результаті, на референдум 4 грудня 2004 р. більшість населення не прийшла, отже, його результати були недійсними (за угорським законодавством референдум визнається, якщо в ньому взяла участь j виборців) [2, с. 80].

Початок 2006 року в Угорщині пройшов під знаком передвиборчої боротьби. Провідна партія соціалістично-ліберальної урядової коаліції, Угорська соціалістична партія (УСП), активно проводила таку соціальну політику, яка б забезпечила їй максимальну підтримку не лише в таборі постійних прибічників, але й тих, хто ще не визначився зі своїм вибором. На це була направлена реалізація урядом програми “Сто кроків” (здійснення малих кроків у всіх сферах життя країни задля досягнення відчутного підвищення загального рівня добробуту населення).

Коаліційний партнер соціалістів, Союз вільних демократів — Угорська ліберальна партія (СВД-УЛП) на чолі з Габором Кунце висунув низку умов для продовження партнерства на майбутніх виборах. Серед них була вимога реформи системи охорони здоров'я в Угорщині.

Союз молодих демократів — Угорський громадянський союз (СМД-УГС), провідна опозиційна партія на чолі з Віктором Орбаном, розширила базу своєї підтримки в суспільстві. Для цього в березні було укладено партнерську угоду зі Спілкою угорських профспілок.

Аналогічний крок здійснив також опозиційний Угорський демократичний форум (УДФ) на чолі з Ібоя Давідом, який уклав угоду про взаємодію на виборах із Союзом підприємців Угорщини. Однак, із приводу іншої угоди Давід заздалегідь виступив зі спростуванням: можливості створення коаліції УДФ зі СМД-УГС не існує, тому що програмні засади СМД-УГС мають популістський характер та не відповідають консервативним християнським цінностям, а також ліберальним підходам УДФ до вирішення питань економічного розвитку Угорщини. Таким чином, неспроможність правих об'єднатись скоротила їхні шанси на перемогу; основну провину

аналітики, наприклад, видатний американський політолог Валері Банс, покладали на Віктора Орбана, відомого своєю безапеляційністю та авторитарним стилем керівництва [4].

Цікавими новими рисами політичного життя Угорщини стало падіння авторитету радикальних партій, які підтримало не більше 1–2% виборців (при прохідному бар'єрі до Державних Зборів 5%), а також велика кількість виборців, які до самого кінця не могли визначитись з вибором (34% за результатами соціологічних опитувань).

Перший тур виборів пройшов 9 квітня 2006 року й не приніс сюрпризів. УСП отримала 105 мандатів, СМД-УГС разом із Християнсько-демократичною народною партією — 97 мандатів. Решту поділили СВД-УЛП (4) та УДФ (2). Хоча більшість угорців постійно голосує за УСП або СМД-УГС, опитані виборці виступають проти формування двопартійного парламенту, вважають за потрібне зберегти багатопартійну систему.

Другий тур, 23 квітня 2006 року, вирішив долю ще 174 мандатів в індивідуальних округах та за республіканськими списками (в Угорщині діє мажоритарно-партійна система). СМД-УГС отримала змогу дещо скоротити відрив від УСП через свої традиційно сильні позиції в індивідуальних округах.

Отже, за підсумками обох турів УСП отримала 190 мандатів (48%), СМД-УГС разом із ХДНП — 164 (42%), СВД-УЛП — 20 (4,6%), УДФ — 11 (2,8%). Головою Державних Зборів УР було вкотре обрано Каталін Сілі (УСП) [5, с. 28].

Право формувати уряд в Угорщині отримує партія або коаліція партій, яка має не менше 194 мандатів, тобто половину від загальної кількості депутатів плюс 1 мандат. Тож, уряд знову утворила УСП разом зі СВД-УЛП; при цьому правлячий блок навіть покращив свої показники (в 2002 р. він мав 198 мандатів) [6].

Прем'єр-міністром Угорщини залишився Ференц Дюрчань (УСП). Саме його виступ на закритому засіданні депутатів парламентської фракції УСП 26 травня 2006 року послугував прологом до найбільшої політичної кризи в Угорщині за весь посткомуністичний період. Наголошуючи на необхідності виконувати прийняту в грудні 2005 р. Конвергенційну програму, що, безперечно, вимагала значних пожертвувань із боку населення та суб'єктів господарювання, Дюрчань сказав: “Півтора-два останніх роки ми брехали про стан економіки країни... і нічого не зробили за ці чотири роки” [5, с. 28].

18 вересня відомості про цю промову попали в центральну пресу. Того ж дня президент Угорщини Ласло Шойом виступив із заявою, що висловлювання прем'єр-міністра призвели до моральної кризи в країні. Екс-президент Ференц Мадл (2000–2005) закликав Дюрчаня у своєму відкритому листі, підписаному також представниками інтелігенції, подати у відставку.

У ніч з 18 на 19 вересня в Будапешті учасники двохтисячної анти-урядової демонстрації оточили приміщення Угорського телебачення. Вони намагались прорватись до телецентру й зачитати Меморандум із вимогою

відставки уряду Дюрчання. Попри поліцейські кордони, кілька десятків демонстрантів розбили скляні двері та вікна першого поверху й прорвались в телецентр, якому завдали значних пошкоджень. Інші учасники на площі кидали в поліцейських каміння, підпалювали машини. До демонстрантів були застосовані водомети та слезоточивий газ. Кількість потерпілих становила 150 чоловік, з них 114 поліцейських [7].

Наприкінці вересня ситуація дещо стабілізувалась: опозиція постійно організовувала мітинги на площі Л. Кошута біля парламенту країни, вимагала відставки уряду. Всі ці події свідчать, що політична криза в Угорщині не була випадковою.

По-перше, протести населення були викликані не стільки тим, що прем'єр брехав, скільки невдоволеністю своїм економічним становищем і побоюваннями, що в майбутньому воно ще погіршиться. Найбільш тяжкою була ситуація в галузі охорони здоров'я, де було недостатньо не тільки фінансів, а й медичного персоналу. Стрімко скорочувалось фінансування освіти та науки. Держава відмовилась від системи грантів за “планом Сечені”, які надавали суттєву підтримку угорським дослідникам та викладачам. Схожі тенденції можна дослідити щодо більшості соціальних прошарків населення.

По-друге, промова Дюрчання послугувала приводом для відкритого протистояння влади та опозиції, яка підспудно назривала протягом років. Віктор Орбан використав оприлюднення негативних економічних показників для звинувачення своїх опонентів у некомпетентності, неспроможності вирішити нагальні проблеми країни, непрозорості кроків уряду в суспільно чутливих сферах. Взагалі, протистояння в Угорщині мало відчутно особистий характер: Орбан проти Дюрчання.

Політична тактика Орбана принесла відчутні результати: на виборах в органи місцевого самоврядування, проведені в жовтні 2006 р., СМД-УГС, ХДНП та УДФ здобули перемогу у 17 з 19 областей. Орбан назвав цю подію історичною поразкою соціалістів [5, с. 30].

Президент Л. Шойом після виборів ще раз підкреслив своє незадоволення позицією Дюрчання тим, що він уникає відповіді про моральність своєї поведінки, що він втратив довіру виборців і взагалі послабив довіру до парламентської демократії.

У відповідь Дюрчання ініціював позачергове пленарне засідання Державних Зборів УР, на порядок денний якого було винесено питання вотуму довіри відносно його урядової програми та чинного прем'єр-міністра. Відповідно до регламенту, голосування було поіменним, Дюрчання здобув підтримку 207 (з 384) депутатів, уряд отримав мандат на продовження своєї роботи [8].

Реакція країн Європи на угорські події була неоднозначною: соціалісти підтримали Дюрчання, праві партії — Орбана. Офіційна позиція ЄС була більш виваженою: акції протесту розглядались як події, викликані реалізацією програми економічних реформ, яка за своєю суттю спрямована на подолання кризи в економіці країни. Отже, найменше, що потрібно Угорщині — це зміна уряду. Дюрчання почав непопулярну Конвергенційну програму (2006–2009), яка передбачає виведення бюджету країни із кри-

зи шляхом замороження соціальних витрат та проведення ряду реформ у соціальній сфері, і він здатен її закінчити; альтернативи в УР немає [5, с. 29]. Цікаво, що Орбан також не подав жодного знаку, що він готовий взяти на себе вивід країни з економічної кризи. Він закликав не до дострокових парламентських виборів, а до відставки Дюрчаня й створення так званого фахового уряду із представників усіх партій.

Натомість Дюрчань оголосив про кадрові зміни в уряді й формування т. зв. Урядового Кабінету, який складається з 5 осіб: трьох міністрів (економіки, соціальної політики і праці та національної безпеки), а також керівників коаліційних партій (УСП, СВД). Кабінет має на меті прийняття стратегічних політичних рішень, за іншими ж міністрами залишаються суто практичні функції.

Антикризові реформи Дюрчаня також вплинули на проблему розподілу повноважень між органами влади. Було скорочено кількість міністерств, відмінено посади міністрів без портфеля, скорочено посади держсекретарів у міністерствах та відомствах. У цілому за два роки штат держапарату скорочено на 30%. Позитивним наслідком стало скорочення витрат держбюджету, але водночас це дозволило прем'єру сконцентрувати у своїх руках більше влади перш за все за рахунок повноважень міністрів.

Протягом 2007 року уряд удався до досить радикального реформування кількох важливих сфер — системи медичного обслуговування, освіти та громадського транспорту — з метою зменшення видатків на послуги, що надаються громадянам через ці системи. Уперше за останні 8 років реальні доходи населення зменшились, що викликало посилення напруження в угорському суспільстві, підвищення популярності опозиції. Вона перейшла від силових до конституційних методів боротьби, наприклад, висунула ініціативу проведення загальнонародного референдуму із соціальних реформ уряду [8].

Крім внутрішньополітичного аспекту, опозиція гостро критикує коаліцію в питаннях реалізації зовнішньої політики уряду, зокрема, за домовленості УР із РФ щодо будівництва російського газогону “Блакитний потік”. СМД-УГС та ХДНП вважають, що цей проект не відповідає інтересам Угорщини та ЄС, не сприяє планам диверсифікації постачання газу до Європи [9].

Отже, Дюрчань змушений проводити непопулярні серед щонайменш двох третин населення реформи, а по їх закінченні очевидно поступиться своїм місцем або опозиції, або взагалі втратить місце голови партії, тому що частина соціалістів не згодна з жорсткою в соціальних питаннях урядовою політикою. В УСП може повторитись ситуація, яка склалась у СВД у 2007 році, коли Габор Кунце, до того найпопулярніший політик, керівник парламентської фракції, був замінений: пост голови СВД отримав міністр економіки та транспорту Янош Кока, пост керівника фракції — Матяш Порші. У такий спосіб СВД намагалась підвищити свою популярність, що почала стрімко падати.

Протягом останнього періоду Угорщина змогла добитись значних успіхів у політичній трансформації, демократія тут заснована на інтегрова-

ному суспільстві, громадянській культурі, європейських ліберальних цінностях, але багато проблем залишається невирішеними.

По-перше, відбулась зміна загального настрою виборців: від ейфорії 90-х років вони перейшли до сприйняття виборів як формальної процедури, якою обмежується реальний вплив населення на політичний процес. У цілому політична активність населення залишається низькою: тільки 2% громадян є членами партій. Партії носять елітарний, верхівковий характер. На практиці в діяльності партій переважають партійні інтереси, а не інтереси громадян.

По-друге, різниця між партійними програмами поступово нівелюється. Виборчі програми мають популістський характер, не можуть слугувати основою для проведення чіткого політичного курсу.

По-третє, еволюція партій засвідчила падіння цікавості як до ліберальної, так і до марксистської ідеології; більшість партій перейшла на консервативні, а СМД-УГС навіть на націоналістичні позиції.

По-четверте, угорцям більше ніж іншим народам Східної Європи наразі притаманний європесимізм, негативні оцінки трансформації в рамках ЄС, який сам вступив на шлях трансформаційних реформ і став менш стабільним та передбачуваним.

По-п'яте, на сьогодні ідеї та енергія політичних еліт, що починали трансформацію, вичерпали себе; країни ЦСЄ вступили в більш складний етап політичного розвитку, етап дестабілізації. Відкритим залишається лише питання про його строки та форми.

Список літератури

1. Глинкина С., Орлик И. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX–XXI веков // Новая и новейшая история. — 2006. — № 4. — С. 3–26.
2. Шиселина Л. Венгрия в Европе // Международная жизнь. — 2005. — № 11. — С. 78–90.
3. Бухарин Н. Строительство гражданского общества в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 90-е годы XX века — начало XXI века // Новая и новейшая история. — 2005. — № 1. — С. 26–49.
4. Власова О. Горькое Европохмелье // Эксперт. — 2006. — № 35 // www.expert.ru/politics/2006/09/vengriya_v_es_i_na_grani_kraha
5. Ткач Д. Будапешт: горячая осень 2006 року // Політика і час. — 2006. — № 11. — С. 28–34.
6. Кравченко В. Дважды социалистическая // Зеркало недели. — 2006. — № 17.
7. Сагайдачный И. Венгрия: бой за демократию и реформы // Зеркало недели. — 2006. — № 38.
8. Hungary — area of freedom, security and justice // <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e22103.htm>
9. Hungary — adoption of the Community Acquis // www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e01103.htm

О. И. Брусиловская,

Кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул. 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ВЕНГРИИ В УСЛОВИЯХ ЧЛЕНСТВА В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Резюме

Статья посвящена проблеме политической трансформации Венгрии, которая перешла ко второму этапу посткоммунистических трансформаций в качественно новых условиях — как член ЕС с 2004 года. Анализ венгерских реформ дает возможность проанализировать позитивные и негативные аспекты опыта новых членов ЕС для выяснения возможностей его применения в Украине.

Ключевые слова: политическая трансформация, партийная система, парламентские выборы, правительственная коалиция.

O. I. Brusylovska,

Department of International Relations, Odessa National University
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

POLITICAL TRANSFORMATION OF HUNGARY IN THE CONDITIONS OF EU MEMBERSHIP

Summary

The article is dedicated to the problem of political transformation of Hungary that already moved to another stage of post-communist transformations in high-grade better conditions — as a member of EU since 2004 year. Hungarian reforms' analysis offers the possibility to emphasize positive and negative features of new EU members' experience for ascertaining the possibilities of its usage in Ukraine.

Key words: political transformation, party system, parliament elections, governmental coalition.